

ROMAN INGARDEN'in FELSEFİ YAPITI ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR TASLAK

Danuta Gierulanka, Cracovie

En seçkin poionyalı filozoflardan biri olan Roman Ingarden, doğumu 1893 — ölümü 1970, Edmund Husserl'in Göttingen'de talebesi idi. Husserl'in transcendental idealismine karşıt oluşu Ingarden'in felsefesinde en derin ifadesini bulmuş olmakla beraber, Husserl'in hiç bir talebesi, yine onun gibi, felsefenin «kesin-bir-bilim» olduğu anlayışına ve fenomenolojik yöntemin uygulanmasına sadık kalmamıştır.

Ingarden'a göre felsefe, ne tek tek bilimlerin sonuçlarının bir sentezi, ne bunların kuramı, ne de dillerinin analizidir. Felsefe, spesifik bir problematiği ve kendi bilme yolları oluşu ile bütünüyle bilimlerden ayrılır. Felsefede ve bilimlerde ortaklık onların saf olarak bilme amacıyla ve bilimsel kesinliğin gerekli oluşunda ortaya çıkar. Tek tek bilimlere oranla felsefi problematiğin özelliği şu biçimde karakterlendirilebilir : Bilimler daima araştırma alanlarının kendine has unsurlarını içerirler, felsefe ise kendi bütünlüğünü. Bilimlerde öze-ilişkin-nitelikler ile öze-ilişkin-olmayan-nitelikler arasındaki ayrım kararlı bir rol oynamaz, hepsi aynı biçimde incelenir : olgunun verileri olarak. Felsefe onları ayırır. İndividuel objelerle uğraştığı yerde, yalnız yapma-olanlarla ilgilenmekle kalmaz, aynı zamanda saf imkânlarla da ilgilenir. Bilimler hep dogmatiktirler, yani şu anlamda ki, yasallığı kendilerince ele alınıp irdelenmemiş ve önceden konuşmuş bazı tezleri kabul ederler. (örneğin, bilimler araştırmalarının objelerinin alanının var-olduğu olgusunu bir önyargı olarak kabul ederler). Buna karşılık, felsefe böyle bir dogmatismden bağımsız olmak zorundadır — belli başlı tezleri ile kendisinin yüz yüze gelmesi ve kendi temel kavramlarını geliştirmesi gerekmektedir.

Roman Ingarden'ın felsefesi, genel ön-varsayımlardan çıkarılmış tezlerin bir bütünlüğü anlamında, kapalı bir sistem oluşturmaz. Husserl fenomenolojisinin metodolojisindeki belli başlı ide ile uygunluk içinde, felsefesinin her alnından Ingarden'ın elde ettiği sonuçlar daima, gözlenen obje tipine uygun bir deney içinde verilmiş, yani aracısız-doğrudan doğruya sezgisel bilgi içinde verilmiş «şeylere» doğrudan bir baş-vuru olmuşlardır. Fakat filozofun çıkış noktalarının göze batıcı farklılığına rağmen, bu sonuçlar öyle bir bütünlük ve birlik içinde düzenlenmişlerdir ki, yapı içsel olarak bir ve saydam kılınmıştır, aşağıda bunu göstermeye çalışacağım.

Ingarden'ın yapıtları — 200 den fazlası basılmıştır (ve bunlardan 27 si kitaptır) — felsefenin üç alanına aittir : bilgi teorisi, ontoloji ve estetik (sanat eseri kuramı buna dahildir). Fakat, daha ileride göreceğimiz gibi, bu, eserin bütününe tüketmez. Daha sonraki çalışmalarını ve çıkış noktalarını da belirlemiş olan ilk temel sonuçları bibliyografi özetinin ilk yedi sırasında bulabilirsiniz. Ingarden'ın felsefesini, belli başlı disiplinler düzeni içinde, bilgi teorisini çok ayrıntılı bir biçimde serimleyerek (az bilindiği için) düşüncesine egemen olan ontolojiyi işleyeceğim.

Ingarden'ın *bilgi teorisindeki* araştırmaları özellikle meta-teorik bir karaktere sahiptir. Bu araştırmalar bilgi teorisinin yapısı ve amaçlarını, düzgün kuruluşunun imkânlarını ve diğer disiplinler-bilimsel ve felsefi-karşısındaki rolünü içerirler.

Öyle görünüyorki, Ingarden'da onun teorik düşüncesine çok doğal bir yön veren tamamiyle basit bazı olguların bilincinde olmak söz konusu, özellikle :

1) Bilginin kuramsal bir etüdüne *gereksinme*, sonuçlarının değerine ilişkin kuşkular ortaya çıkar çıkmaz doğar. Sonuç olarak, tamamlanması, yerine getirilmesi gereken görev, bilgi teorisinin varlık-nedeninin, farklı formları içinde bilginin objektivitesi probleminin çözümü olduğunu ortaya koymaktır. Kısaca, bilgi teorisini, «bilginin kritiğini» kuşatmak zorundadır. Bu ilk postulatumdur.

2) Bilgi processüsü boyunca ortaya çıkan kuşkuların 'kesin bir biçimde' kaldırılması temel bir gerekliliktir. Aksi halde, sözümona çözüm yeni kuşkular ortaya çıkarabilir. «Kesin bir biçimde», kuşku

götürmez ve dogmatik-olmayan demektir, yani, doğrulanmadan kabul edilmemeleri ve ayrıca da başka hiç bir alandan doğrulanmaların almamaları demektir. Buradan ikinci postulatım çıkar; bilgi teorisi mutlak olmalıdır, yani, çözümleri ve doğrulanmaları «kesin bir biçimde» olmalıdır, sınırları belirtilmelidir.

İşte oldukça gözü pek postulatımlar! Ama gerçekleştirilebilirler mi? Böyle bir bilgi kuramının mümkün olmadığı, hatta ona başlamanın bile olanaksız olduğu pek çok kez öne sürüldü.

Oysa Ingarden, karşı çıkanların akıl yürütmelerinin geçerliliği konusunu titiz bir incelemeden geçirmeden, terketmeye hazır değildir. Onların akıl yürütmesi aşağı yukarı şöyledir: Bilgi teorisinin objesi, etkililiği içinde yani objektivitesinin değeri içinde, düşünüldüğünde, bilginin kendisidir; bu değeri incelemek için, bilgi teorisi yeni bir bilgiye hizmet etmek zorundadır. Halbuki, bu yeni bilginin objektiv olduğu nasıl bilinebilir? Ya da, onu önceden kabul etmek mi gerekli, bu da petitio principii demektir; yahut, onu bir sonraki bilginin altına mı koymalı, bu da sonsuza bir geri gidiş olacaktır. Durumun bir çıkış yolunun olmadığı görülüyor. Bununla birlikte, «Über die Gefahr...» (2) adlı disertasyonda, Ingarden yukarıda belirttiğim akıl yürütmenin yanlış bir ön-varsayım üzerinde temellendirildiğini tesbit etmiştir; şunu bilmelidir ki, bilgi processüsü bilinecek objeden daima farklı olmak zorundadır. Fakat bilinç aktarı olarak, kesinlikle bilginin aktarı, hatta bu aktın açılıp ortaya çıkması —bu aktın yaşanmış deneyi (Durchleben)— de bir bilgidir. Bilginin objesi ve aktı arasındaki ayırım, aynı bilme aktının iki yüzünün soyut bir ayırımından başka bir şey değildir. Durchleben'in bilincinin yoğunluğunu arttırmakla, bu bilincin açık bir bilgisini (intuition) elde etmek mümkün değildir. İmdi bu kural dışı durumda kuşku götürmez kesin bir bilgiden yararlanıyoruz; zira yaşanmış bu aktın var-olmadığı ya da kendi Durchleben'inde ortaya çıkan bu yaşanmış aktların farklı niteliklerinin olduğu nasıl mümkün olabilir? (İşte, belki bir Descartes'm, bir Kant'ın, bir Brentano'nun çok tanınan bir düşüncesi; fakat ilk defa tüketici bir biçimde kesinleştirilmiş olarak karşımıza çıkıyor). Durchleben örneğinin temeli üzerinde doğru bir bilginin ne olduğunu anlayabiliriz; başkaca dendiğinde, bilginin objektivitesinin idesini kurabiliriz. O halde bilgi teorisi için Arkhimeses'in dayanak noktası başarı ile ele geçirilmiştir.

Bu sonuçtan kalkarak Ingarden bilgi teorisi üzerindeki metodolojik düşüncesini uzun yıllar geliştirmiştir. «Bilgi teorisinin temelleri hakkında» (lehçe) (44) adlı büyük yapıtta ulaştığı sonuçları bir bütün olarak ortaya koyar. (Yazar bu kitabın ikinci kısmını yaşamının son haftalarında geliştirmeye koyuldu). Yapıtı, yazarının umduğu gibi, bilgi teorisinin başlangıcından bu yana bilinçli bir biçimde kurulmasına yardım edebilecek metodolojik bir giriş ve şimdiye kadar tesadüfi çalışmalarla üzerinde durulan bilgi teorisi konusunun geliştirilmesini hızlandırma amacı oluşturuyordu. Kitabında Ingarden, «ardarda gelen yaklaşımlar» yöntemi diye adlandırılabilen yöntemi uygulamıştır. Önce, tarihte ortaya çıkan bilgi teorisinin bazı kavramlarını seçmiş; ve bu kavramların temel yatkınlıklarından, intentionlarından bütün arızı tutarsızlıkları ve kusurları ayıklamış, onları arılaştırmıştır. Böylece idealize edilmiş kavramları, verimli bir teorinin kurulmasına niçin götüremediklerini göstermek için, kritik bir araştırmaya tabi kılar. Sonra bir önce gelen teorinin bazı hatalarından kaçınmak için başka bir teori ortaya koyar. Bu zincirin ilk halkası olan bilginin psiko-fizyolojik teorisi (ingiliz empiristleri ve XIX. yy pozitivistleri anlamında), fizik ve psiko-fizyolojik gerçeklikler olarak bilme kategorilerini kendine göre belirlemede yanlışlık yapar; başından beri, dünyanın bilgisinin objektivitesi problemine ait herhangi bir çözümü doğrulamayı denediğinde mantık hataları (petitio principii ya da contradiction) işlemeye mahkûmdur. İkinci kavram, bilmeye-ilişkin-yaşanmış-şeylerin (Erkenntniserlebnisse) (des vécus cognitifs) deskriptiv fenomenolojisini bilmek için —Husserl çizgisinde— saf bilinç kavramı ve fenomenolojik redüksiyonun girişi sayesinde bu yanlışlardan kaçınmayı başarır. Fakat yeteri kadar doğrulanmış genel tezlere ulaşamaz (tamam olmayan indüksiyonun yamalmaz bir yöntem olmadığı göz önünde tutulursa). Diğer yandan bu kavram bilgi teorisinin bütün zorunlu kavramlarını tanımlamak ve sınırlamak olanaklarına sahip değildir. (Örneğin, bilginin sonucunun bilmeye ilişkin değerinin kavramı). Yalnız üçüncü ve dördüncü kavramlar, bilginin otonom teorisini ve apriori fenomenolojik teoriyi bilmek için, bu eksikleri ve boşlukları peşpeşe ortadan kaldıracırlar.

Bu araştırmalar tamamlanmamış olarak kalmışlardır, bununla birlikte izlenecek yol daha şimdiden net bir biçimde ortaya konul-

muş ve bu konunun problematiği dikkate değer bir incelikle belirlenmiştir. Ingarden'ın felsefenin bu alanındaki araştırmaları Husserl'in etkisini taşımakla beraber, o, bu düşünceyi bazen değiştirmiş, bazen kesinleştirmiş, bazen de geliştirmiştir. Her şeyden önce o, a priori bilginin analizini önemsenebilecek bir biçimde derinleştirmiştir. Doğal ki burada tamamiyle formel olan Kant'ın a priori'sinden farklı olarak, fenomenolojik anlamdaki a priori söz konusudur. Başkaca dendiğinde, materyel (kalitatif) olanı da içerebilen eidetik bilgi ya da ideation söz konusudur. Bir fanteziyi ya da sezgisel bir algıyı temele koyarak, örnek olarak verilenin içinden bütün individüaliteyi ve yapma olanı soyutlayarak, ve onu değişik biçimlerin işlemi altına koyarak ulaşılır bu bilgiye. Ingarden, hangi objeler için, hangi sınırlar içinde, hangi koşullar altında ve niçin böyle bir bilginin genel olarak geçerli, emin ve daha sonraki denetlemeleri gerektirmeyen değerli sonuçlar sağlayabileceğini göstermeyi denemiştir ki, bu da bilgi teorisi için esasa ilişkin bir önemi dile getirir.

Ingarden'ın, doçentlik sınavı konferansında gösterdiği, felsefenin bu alanına ilişkin temel bir noktaya daha — karşılıklı bağımsızlık kuramına — işaret etmek istiyorum. (3) Bu yalnız diğer disiplinlerden (bilimsel ve felsefi) bağımsız bir bilgi teorisi değildir, fakat karşılıklı olarak da : hiç bir başka disiplin bilgi teorisinden sonuçlarını da temellerini de almaz. Herbiri kendine has bilme araçlarıyla onları elde etmek zorundadır. Bilgi teorisi, elde edilmiş sonuçların bilgisel değerini ve bu araçların etkililiğinin değerlendirilmesini temellendirmeye ve aynı biçimde temellendikleri olgunun nerede bulunduğunu göstermeye yetkilidir tek başına. Hal böyle iken, bu değerlendirmenin kendisi bir sonucun doğru ya da yanlış olmasının nedeni değildir ve kendi doğruluğunun en iyi ya da en kötü olmasını sağlamaz. (Kesinlik ve doğruluk kavramlarının karıştırılmaması gerekir).

Bu, Ingarden felsefesinin karakteristik bir biçimde ortaya konuşunu sağlayan bu durumun bilinç kazanışıdır — Ve bu durum bilgi teorisi ile bütün geri kalan arasına radikal bir kesiklik sokmuştur. Kant'tan bu yana felsefede egemen olan, her felsefi problemin çözümüne giden yolun bilgi teorisi içinden geçtiğine dair hakim kanıdan da yazarı kurtarmıştır. Bu da Ingarden'a dünyanın

varlığına ilişkin realism ve idealism arasındaki tartışmayı oldukça yeni bir biçimde çözmeyi denemesine izin vermiştir; dünyanın varlığı problemi ile — kendisinin de itiraf ettiği gibi — «kendisini, realite karşısındaki bütün içsel davranışı ile çok dar bir biçimde bağliyordu». —Ve bu yeni tavır ontoloji cephesindeki probleme saldırıyı da içine almaktadır.

Ontoloji, Roman Ingarden'm felsefesinin önemli bir kısmını oluşturur. Bütün yanlış anlamalardan kaçınmak için ontoloji ile metafiziği özdeşleştirmemek gerektiğini hemen söylemeliyim. Bu anlayışa göre, ontoloji yapaylıkla en ufak bir ilişkisi olmaksızın zorunlu bağlarla ve saf imkânlarla ilgilenir, metafiziğe gelince, o, varolanın özü ve gerçek varoluş ile uğraşır.

Ingarden, Husserl'de ortaya çıkan ontoloji kavramını, Husserl'in «Wesen» olarak kavradığı şeye kesin açıklıklar getirerek sınırlandırmıştır; bunu, 1) ideal kaliteleri (türler), 2) bireysel objelerin özlerini ki — Ingarden'a göre — objelerin kendileri gibi bireyseldirler, ve 3) «ideler» adını verdiği genel objeleri (universalia) bilmek için yapar. «Essentiale Frangen» (4) da geliştirilmiş olan idenin formel yapısının özgün kavramı, çelişkili özellikleri taşımak zorunda olduklarını bilmek için, universalia'ya karşı ileri sürülmüş eski karşı çıkışlardan kaçınmaya hizmet eder. (örneğin, bir üçgen, genel olarak aynı zamanda hem dikdörtgen hem de dikgörtgen olmayan olmak zorundadır). Ingarden'a göre, ide çift-yanh bir yapıya, dahası var, birbiri içine geçen bir yapıya sahiptir. Bu şu demektir, ide olarak değişmez bir entite (kendilik) olup, zaman-dışı'dır ve reel değildir; halbuki, her ide belli bir tipin objelerinin idesi olması bakımından, belli bir içeriğe sahiptir. — örneğin, insan idesine bütün insan bireyleri tekabül ederler (eğer böyle şeyler var ise). İdenin içeriği, verilmiş tipin objeleri içinden ayırdedilebilen existentiel, formel ve materiel (kalifikatif-niteleyici) anların hepsini kuşatır, fakat onları iki farklı form altında kuşatır : birinciler idenin içeriğinin sabiteleri (constant) olarak, ki bunlar özellikle verilmiş tipin her bireysel objesi içinde olanlardır, aynı olmak zorundadırlar; diğerleri de idenin içeriğinin değişkenleri olarak (mantık ve matematik değişkenleri anlamında) değişebilirliğin belirli-sınırlı bir alanına sahiptir. Eğer verilmiş bir idede, herhangi bir değişkeni mümkün değerlerinden biri yerine koyarsak, yani, eğer onu bir sa-

bite yaparsak, o zaman daha az genel olan bir ideyi elde ederiz. Böyle bir süreci izleyerek özel, tek tek idelere ulaşabiliriz ki bunların içeriğindeki tek değişken, bu idelere tekabül eden bireysel objelerin bireyselleştirilmesi ilkesine uyan kendi içeriklerindeki tek değişkendir. (açıktır ki eğer böyle objeler var ise idenin kendisi garanti etmez bunu!). (Şunu belirtmeye değer ki, idenin genelliğinin derecesi, ide olarak kendine has özelliklerinden biri ne ise odur; ayrıca, böyle ya da şöyle bir içeriğe sahip olmak ide olarak idenin (*Vidée qua idea*) daha ayrı bir özelliğidir).

Bu tür kavramlara sahip olarak, idelerin içeriğinin analizi anlamında, Ingarden ontolojiyi çok daha kesin bir biçimde sınırlandırıp, tanımlayabilir. Husserl'i izleyerek farklı alanların materyel ontolojileri ile formel bir ontoloji arasında bir ayırım yapar. Buna existentiel ontolojiyi, yani, varoluş tarzları kavramının içeriğinin analizini ekler.

Yaşamının en büyük yapıtı olan «Dünyanın varlığı üzerine tartışma» (*La controverse sur l'existence du monde*) (üç cilt - 15, 19, 48) Husserl'in idealizmine karşı çıkma düşüncesinden doğmuştur. Bu yapıtın belli başlı düşüncelerini özetlemeye çalışacağım.

Uzun zamandan beri realistleri ve idealistleri ayıran temel sorun, *reel dünyanın varlığının bilince (ya da bilgiye) bağımlı ya da onlardan bağımsız olduğu* sorusu, henüz tatmin edici bir çözüm bulamamıştır. Ingarden'a göre, bu durum çıkış noktasında sahip olunan bir hatanın varlığını kanıtlamaktadır. O halde probleme bir daha bakmak istenirse, bu çıkış noktasını denetlemekle işe başlamak gerekir. İmdi, problemin kaynağında dışa ait algının, kavramanın kesin olmayışı bulunmaktadır. Fakat bu aym kesin olmayış, belirsizlik bütün problemin açık-seçikliğindeki eksikliğin nedeni olabilir. Nitekim, sorunun formüle edilmesinde ortaya çıkan realite ya da dünya kavramı, kesin olmayan dışa ait bu algı üzerinde temmellenmiş, empirik bir konstrüksiyondur. O halde onu bir başka biçimde yeniden kurmak, ontolojik analizler içinde kurmak ve kesinleştirmek gerektiği açıktır. Dışa ait algının bu kesin olmayan kaynağı, bilgiye kıyasla reel objelerin aşkınlığını bilmek için, ontik bir sitüasyonun temelinde bulunur. Sonuç olarak, tartışmanın çekirdeği metafizik bir problem olsa bile, dünyanın varlığının yapaylığını anlamak söz konusu olduğu için, katedilecek yolun önce ontolojik araştırmalar arasın-

dan geçmesi gerekir. Uygulanacak hareket tarzına gelince, Ingarden şunu öneriyor : 1) — Existentiel ontolojinin analizleri içinde — varlığın mümkün bütün moduslarının kavramlarını belirginleştirmek, 2) Dünya ve bilinç arasındaki mümkün existentiel bağıntıların tam teorik bir listesini hazırlamak; yani, çözümlenecek problemin mümkün sonuçlarını ortaya kaymak, 3) Meteriel ve formel ontoloji içinde yapılan analizlerin sonucunda kendilerine yüklenilmek zorunda olan, dünyanın ve bilincin meteriel ve formel belirgin çizgileriyle uyuşmayan çözümleri ya da sonuçları derece derece elemek. İzlenen bu tutum sonunda mümkün cevapların sayısı dikkate değer oranda azalacaktır; kesin seçmeyi yapmak metafiziğe düşer. Fakat bu biçimde metafizik çözüm büyük oranda kolaylaşacak ve rasyonel olarak anlaşılabilir olacaktır.

«Tartışma»nın üç cildi formel ve existentiel ontolojik araştırmaların çerçevesi içinde bu planın gerçekleştirilmesini sağlar. Burada onların nasıl olageldiğini göstermek mümkün değildir. Bununla beraber iki tür (kabulün) elde-etmenin olduğunu belirtmek gerekir : 1) ikinci cildin sonundaki tezler dizisinde ifade edilmiş ve problemin kendisine bağlanmış merkezde bulunan sonuçlar, aynı şekilde üçüncü ciltteki kozalitenin bütün kavramı, ve 2) formel ve existentiel ontolojik analizler boyunca geliştirilmiş kavramsal yapının edinilmesini bilmek için, deyim yerindeyse, merkezdeki problemin çözümü sürecindeki marjinal ürünü meydana getiren edinilen-kazanılan şeyler (acquisitions). Felsefe literatüründe ontik kategorileri, temmelerinden alarak, bu kadar tamamlanmış bir birlikteliği olan ve bu kadar açık-seçik bir titizlikle ele alan başka bir araştırma tanımıyorum. Çünkü Ingarden'da bu konu bir dil analizi değildir. Bundan yalnızca daha sonra söz açılabilir. Idelerin içeriğinin analizi hep sözkonusu durumların doğrudan doğruya sezgisi içinde kendisini tamamlar. Daha önce sözü edilen a priori bilgi içinde işlem yapar. Bu bilginin teorisini (reflexion içinde) daha sonra kurabilmek için ki, önce bilmek zorunluydu; kendi inancıyla uyum halinde, Ingarden, hemen bütün felsefe yaşamı boyunca uğraştı; başarısız da değildi, yaşamının sonlarına doğru, başarıya ulaşmadan önce, apriorik bilginin yasallığının doğrulanması ve böyle bir bilginin teorik deskripsiyonunu derinleştirmek için çalıştı.

Existentiel ontolojinin ilk tutumu, felsefe içinde beliren, var-

lığa ilişkin farklı tezlerde gizli kalmış ve açıkça görünmeyen sezgileri açığa çıkarmak olmuştur. Bu temel üzerinde farklı existensiel anların kavramları kesinleştirilebilir. Bu anların çelişkili-olmayan kombinezonları varlığın mümkün moduslarının (tarzlarının) başlangıç niteliğindeki ilk determinasyonlarını verirler. Bu determinasyonları tamamlamak için, varlığın bazı moduslarının kuruluşunda zamanın rolünü dikkate almak gerekir (özellikle reel dünyanın objelerine en iyi uyar görünenlerdir ki, bunlar da aralarında üç obje kategorisine ayrılırlar : Olaylar, süreç ve zaman içinde süren objeler). Sonra form ve madde arasındaki ayırım ve aynı şekilde mümkün birliklerinin analizi gelir. Şimdi, *formel ontoloji* çerçevesi içinde, kurucu yapısıyla niteliklerin süjesi —ki onu hemen niteler— ve kendi özel niteliklerinin süjesi olarak, otonom bireysel objenin formel yapısı aydınlanır; bu unsurların bir sınıfı (ya da özel niteliklerin bir örgüsü, demeti) olarak obje kavramına açık bir karşıt oluşla ortaya çıkar. Diğer yandan, otonom ve individüel objenin yapısı (idenin) genel objesinin formel yapısına ve aynı biçimde saf olarak intentionel olan bir objeye karşıttır. Sonra, bağıntının, şeyin durumunun analizleri vardır — bireysel objenin özü ve onun özdeşliği sorunu da dikkate alınır. Daha sonra — dünyanın bireysel ve tekil bir obje olmadığı, fakat (biri diğerine bağlı) objelerin bir bütünlüğü olduğu olgusu gözönüne alınarak, obje alanlarının yapısının analizine sıra gelir, özellikle de onların iki türüne : temel bağı kuran kausal bağlantılardaki bölgelere yani «dünyalara» karşı olan kapalı bölgeler (matematik objelerin alanı gibi örneğin). Sonuç olarak, saf bilincin formunun (yaşanmış olanlar ve onların akışı) analizi gelir ve buna ilişkin sonuçlar göstermiştir ki, bilinç bir bölge yapısından çok bireysel bir obje yapısına sahiptir (Husserl'in inandığı gibi). Bu anaüz bilincin akışı ile dünyanın bazı unsurlarının zorunlu bir arada varoluşu problemini ortaya çıkarır. (insan ruhu ve bedeni). Bu problem daha derinleştirilmiş araştırmaları gerektirmektedir. Halbuki ikinci cildin sonunda da işaret edildiği gibi, çıkış noktasına ilişkin sorunun soruluş biçiminde temelli bir değişikliğin zorunlu olacağı ve bunun da «idealizm-realizm» probleminin çözümüne doğru oldukça yeni bir yolu açabileceği belirtilmiştir.

Bununla beraber, konuya ilişkin zorunlu fazladan araştırmaların sonucu ne olabilirse olsun, şimdiye kadar geliştirilmiş kavram-

sal kuruluş (örülüş) hiç bir biçimde değişmemiştir. Ontik kategorilerin her-yerde-varlığı sayesinde (sit venia verbo) bu kavramsal kuruluş derinleştirilmiş bir etüde yer vermek isteyen her alan içinde etkin bir araç gibi yararlı olabilir. Bu yüzden Ingarden'ın bütün eserleri, bir anlamda, «Tartışma-Controverse» adlı yapıtının çevresinde kaynağını bulmuştur; daha sonraki bütün çalışmalar kavramsal gereçlerini oradan alırlar.

Ingarden'ın «Tartışma'sı-Controverse» başka bir biçimde daha felsefi eserinin merkezini oluşturmaktadır. Bu yapıtın ontolojik problematiği kesinlikle onun ünlü estetiğinin ve sanat teorisinin, ve bunun aracılığı ile de, axiolojisinin, insan felsefesinin ve aynı şekilde dil felsefesinin ve mantığının kökeninde bulunur. Bu nasıl mümkün olmuştur? Onu göstermeyi deneyeceğim.

Dünyanın varoluşu probleminin idealistçe çözümü durumunda, reel denen objeler de aynı biçimde, edebi bir yapıtta varolan fiktif kişiler gibi, varlığı ve nitelikleri yazarın bilincinin aktarı tarafından kendilerine yüklenen kişiler gibi, varolmak zorundadırlar —başkaca dendiğinde : bu objeler varoluş bakımından heteronom olmaktadır. Buna karşılık, realist çözüme göre, objelerin varlığı ve nitelikleri onların içinde yani immanent olacaktır— bu objeler ayrıca varoluş bakımından otonomdurlar. Ingarden, bir objenin varoluş tarzı ile formel yapısı arasında sıkı bir bağın olduğuna inanmıştır. Bu sayede, doğrudan doğruya olmasa bile, dünyanın varlığı sorusunu, — eğer daha kolay olduğu ortaya çıkarsa — dünyanın objelerinin formel yapısının ne olduğunu temellendirmeyi araştıran bir soruşturma aracılığıyla, çözmek belki mümkün olacaktır. İmdi heteronom bir biçimde varolan bir objenin yapısını olabildiğince açık bir şekilde kavramayı istemede şaşılacak bir şey yoktur; bu objeye saf olarak intentionel obje de denir, ve bu nedenle dikkatini edebiyat yapıtına çevirir.

1931 yılında çok tanınan «Das literarische Kunstwerk»in ilk basımını çıkmış ve burada kaynaklanan sorun dikkate değer bir biçimde aşılmıştır. Daha o zaman klasik ve belli başlı tezleri aşağıda sıralanan edebiyat eserinin yapısına ilişkin anlayış ortaya atılmıştır :

a) Edebiyat eseri saf olarak intentionel bir objedir — o yazarın bilincinin aktarının ürününden başka bir şey değildir.

b) Aktların içinde yaratılmış olan bu ürünün geçici olmaması için sanatçı onu yazı ile saptar, yani, (bilinçli intentionlarını saklı tutan) fizik bir obje biçimlendirir ki, buna da yapıtın existensiel temeli (ya da bazı) denir; diğer yandan, onu eserin bir kısmı olarak işlememek gerekir.

c) Edebiyat eseri tabakalara ayrılmış bir yapı gösterir — en azından dört katman ihtiva eder :

- 1) dilin ses veren katmanı eserde dilin çift katmanını
- 2) anlamlar katmanı oluştururlar ve bir arada
ele alınıp işlenmişlerdir.
- 3) eserde verilen durumların ve objelerin, içinde figüre edil-
dikleri görüntüler katman.
- 4) Bu durumların ve objelerin katmanı.

d) Eser yaratıldığı zaman aynı anda bütünüyle varolur, fakat kısımları öyle bir biçimde düzenlenmiştir ki, okuma sırasında yapıt zaman içinde oluşur — onun için eserin sanki zamanla ilgili bir yapıya sahip olduğu söylenir (une quasi-extention temporelle).

e) Farklı katmanları içinde — her şeyden önce ortaya konulan objelerin katmanı içinde — eser şematiktir : bazı boşluklar ihtiva eder. Bu onun arızı niteliği değildir, bir zorunluluktur; çünkü ortaya konulan, objelerin bütün nitelermelerini, sözcüklerin sınırlı sayısı içinde belirlemek mümkün değildir. Bununla beraber onlar eserde tamammışlar gibi işlenmişler, fakat onların nasıl tamamlandığı eserde açık açık söylenenler içinde tek anlamlı bir biçimde kararlaştırılmamıştır. Okuyucudur ki, okuma sırasında bu boşlukların bazılarını kendi düşüncesinde ya da fantezisinde doldurur; bu yöntemlerin ürününe yapıtın somutlaştırılması denir. Aynı yapıttaki somutlaştırmalar farklı olabilir, fakat onlar okuyucunun kararına tamamiyle bırakılmazlar. Yapıtın kendisi, kabul edilebilir tamamlayıcıların sınırlarını belirler.

«Das literarische Kunstwerk» Ingarden'm felsefesinde üçlü bir rol oynamıştır : 1) Saf olarak intentionel objenin yapısının hazırlayıcı bir incelenmesi görevini yerine getirmiştir, 2) yukarıda belirt-

tiğim edebiyat eseri hakkındaki önemli kavramı getirmiştir, ve ayrıca 3) bu kitabın problematiği, farklı felsefe disiplinlerinde, yazarın pek çok çalışmaları için çıkış noktası olmuştur. Bunlardan bir çok guruplar vardır.

Birinci gurup müzik(8), resim(13), mimari(14) ve film(17) alanındaki sanat eserinin yapısının incelenmesinin yayılımını içeren çalışmaları ihtiva etmektedir. Ingarden felsefesinde bu tür yayılımlar hiç bir zaman objelerin bir türünün diğer biri üzerinde elde ettiği sonuçların otomatik yayılımları değildir. Herbiri kendindeki spesifik karakteristiklerin ortaya çıkmasına izin veren bir sezgi içinde kendisi için incelenir. Ingarden sonuçların pluralisminden korkmaz, yeter ki böyle bir plüralizm şeylerin kendilerinin çeşitliliği tarafından dikte edilmiş olsun. O her şeye rağmen tekleştirmeye, basitleştirici bir tekleştirmeye gitmekten kaçınmayı denemiştir, çünkü böyle bir tutum realiteden zenginliğini çıkaracak, ve onunla doğal ilişkimizi saptıracaktır. Bunları yaparken de önceden düşünülüp-hazırlanmış hiç bir ön-yargıya yer vermeyecektir.

İkinci grup. Merkezinde «Sur la connaissance de l'oeuvre littéraire (Edebiyat yapıtının bilgisi üzerine)» (11)adlı yapıt bulunur ve o da bir yandan bilgi teorisini, diğer yandan da estetiği içerir. Tabakalı bir yapıya sahip olan, hemen hemen zamanlı bir yayılımı bulunan, aynı zamanda estetik fonksiyonu yerine getirmeyi üstlenen sanat eserinin bilgisi çok komplike olmaktadır. Bu yüzden kitap, epistemolojik açıdan, ne daha önce incelenmiş ne de öngörül-müş bir problematik ile bilgi teorisini zenginleştirmektedir. Estetik açıdan bu yapıt, büyük bir önemi taşıyan estetik yaşantı (das ästhetische Erlebnis) sürecinin ince ve nüfuz edici bir analizidir; çünkü bu estetik yaşantı (vécu ésthétique) estetik yargı ve değerlendirmeye için intüitif temeli ve bu alanın spesifik deneyini kesinlikle oluşturur.

Üçüncü grup. Burada estetik ve dil felsefesi arasındaki sınıra dizilmiş çalışmaları saymak gerekir. Bu çeşitten pek çok denemeler vardır, örneğin, «Die Funktionen der Sprache im Theaterschauspiel(15) (Tiyatro yapıtında dilin fonksiyonları)», «Künstlerische Funktionen der Sprache(43) (Dilin artistik fonksiyonları) gibi. Fakat «Das literarische Kunstwerk»in içinde dilin çift tabakasının ana-

lizine ilişkin büyük bir bölümün bulunduğunu unutmamak gerekir. Orada ayrıca dile ait farklı kategorilerin anlamlarının yapısına ilişkin ayrıntılı analizler ve bir dil anlayışı, bir dil kavramı bulunmaktadır.

Dördüncü grup. Değer problemi olmaksızın estetik düşünülemez. Bu problematiğe ayrılmış çalışmalarında Ingarden, artistik ve estetik değerler arasında bir ayırım yapar (31), birinciler, vasıtaların etkililiğinin değerleri olarak estetik bakımdan nötrdürler, fakat estetik açıdan aktif olan bazı niteliklerin ortaya çıkmasını sağlayabilirler; diğerleri, güzelin, hoşun spesifik değerleri olarak, estetik deneyde oluşan estetik objeyi karakterize ederler. Estetik değerın objektivitesi sorununu yeni bir biçimde de ortaya koyar (22); bu sorun estetik objede estetik bakımdan aktif bir nitelikler sistemini bulma imkânı problemine sıkı bir biçimde bağlıdır; şöyle ki, bu problem bir yandan bu objenin estetik değerinin yeterli temelini oluşturur, diğer yandan, sanat eserinin estetik bakımdan nötr olan materyel ve yapısal anları içinde yeterli temelini kendisinin bulmasını sağlar (35).

Çalışmaların bu son grubu *genel axioloji* alanına doğal bir geçişi sağlar. Ingarden'm araştırmalarının bu alanında her şeyden önce şu başlık altında ifade edilen incelemeyi işaret etmek gerekir : «Qu'est ce que nous ne savons pas sur les valeurs? (Değerler üzerinde neleri bilmiyoruz?)». (36) Yazara göre bu problemler, bu alandaki felsefi çalışmanın tümünün eğer ezilip geçilmesi istenmiyorsa, bilinmesi ve gözden uzak tutulmaması gereken problemlerdir :

- 1) Değerlerin belli başlı tip ve alanlarının ayırımının ilkeleri nelerdir?
- 2) Değerin yapısı, arasındaki bağıntı ve onu değer yapan şey nedir?
- 3) Değerler nasıl varolurlar?
- 4) Değerlerin «yükseklik»lerinin farkları neye bağlıdır; değerlerin evrensel bir hiyerarşisini kurmak mümkün müdür?
- 5) «Otonom» değerler var mıdır?
- 6) Değerlerin objektivitesi problemi (değerlerin farklı tipleri için). Ingarden bu problemlerin çözümüne ilişkin bazı öneri-

ler üzerinde tartışmış, aralarından bazılarını kesinleştirmiş ya da yeni çözümler salık vermiştir.

Ingarden'm axiolojisi, değerlerin taşıyıcısı (örneğin moral değerler), ve bir değer ihtiva eden yapıtların algılayıcısı ya da yaratıcısı olarak; değerleri sindirmiş gerçekten insanca bir dünyanın insanına ait olan onun kendi felsefesine yani *insan felsefesine* bağlıdır (12, 28, 29). Diğer yandan bu problematik çok sıkı bir biçimde Ingarden'm sanat eserleri üzerindeki etüdlerine bağlıdır. O aynı zamanda onun «Controverse»i ile, özellikle de organism, bilinç, ruh ve insan kişiliği gibi objelerin analizleri ile de bağlantılıdır.

Ingarden'm *metodolojisine* gelince, şunu belirtmek gerekir : Estetik çalışmaları arasında pek çok metodolojik tipten olanları vardır. Bilgi teorisi alanındaki araştırmalarının metodolojik karakterini daha önce belirttim. Bu, bilgi prosesüsü içinde dilin rolünü obje olarak alan dil felsefesi çalışmalarını da içerir (45).

Geriye Ingarden'm yapıtlarının bütünlüğü içinde *mantığın* yerini bulmak kalıyor. Bu formelleştirilmiş bir mantık değildir. Kaynağını ontoloji ve dil teorisi içinden alır; çünkü Ingarden daima ve kesinlikle ontik sitüasyonlar ve onların aralarındaki zorunlu bağlar içinde mantıksal formasyonları (Gebilde)ın fonksiyonlarını ve anlamın temelini araştırmıştır; bunlar da ifadelerini lingüistik formüller içerisinde bulmaktadırlar.

Böylece hareket noktalarının farklılığına ve büyük bir tema zenginliğine rağmen, Ingarden'm felsefi eserinin kendisini bir bütün olarak anlaşılır bir biçimde dile getirdiğini ve oldukça tutarlı bir birlik oluşturduğunu göstermiş olduğumu umuyorum.

Fribourg (İsviçre), 6.VI.1974

Çeviren :
Nejat Bozkurt